

Марк Твен

Коннектикутський янкі, Артурів лицар

Передмова

Суворі закони та звичаї, про які йдеться в цій оповіді, справжні, так само справжні й події, в яких вони відображені. Я не наполягаю, що саме ці закони та звичаї існували в Англії в шостому столітті; та оскільки такий порядок без сумніву існував набагато пізніше у англійській та інших цивілізаціях, то припущення про його поширеність у ті часи безперечно не є наклепом. Висновок про те, що коли б котрогось із цих законів у ті часи й не було, його місце займав би значно гірший, є цілком виправданим.

У цій книзі питання про *право помазання Божого* до кінця не з'ясоване. Воно виявилось заскладним. Було очевидно й безсумнівно, що голова виконавчої влади в країні повинен мати величну вдачу й видатні здібності; не менш очевидно й безсумнівно й те, що ніхто, окрім Всевишнього, не ладен обрати такого голову. Таким чином, безсумнівно й очевидно, що саме Всевишній і повинен його обирати, відтак єдиною можливим висновком було те, що він робить це як слід. Автор цієї книги натрапив на пані Помпадур¹ і пані Каслмейн², і інших голів виконавчої влади такого штибу, які не відповідали описаній схемі, і вирішив у цій книзі (яка вийде восени) піти іншим шляхом, а потім присвятити увагу цьому питанню і розв'язати його в іншій праці. Врешті це питання повинне бути розв'язане, мені однак нічим зайнятися взимку.

¹ Помпадур – фаворитка Людовіка П'ятнадцятого. Роки життя 1721-1764.

² Каслмейн – графиня Барбара Вільєр, коханка Чарльза Другого. Дружина Роджена Палмера, графа Каслмейн. П'ятьох, із її семи дітей, король Чарльз визнав своїми. Роки життя 1641-1709.

Пояснювальне слово

Якось у Ворикширській³ фортеці я зустрів цікавого незнайомця, про якого й хочу вам розповісти. Зацікавив він мене відвертим наївняцтвом і дивовижною обізнаністю в стародавньому зброярстві, а ще з ним було напрочуд легко, адже говорив переважно він. Ми з ним, як справжні плохути, опинилися у самому хвості екскурсійної групи, і мене одразу ж зацікавила його мова. Незнайомець мав приємний, м'який і тихий голос. Здавалося, з кожним словом він відпливав від нашого світу й часу до якоїсь незнаної епохи, старої забутої країни, плетучи навколо мене чари, аж я сам відчув, що пливу між тіней, порохняви й цвілі сивої давнини. Він згадував сера Бедивіра⁴, сера Бора де Ганіса⁵, сера Ланцелота Озерного⁶, сера Гелегеда⁷ й інших лицарів Круглого Столу⁸, наче це були його старі друзі, сусіди чи вороги. І яким же старим, старющим, страшенно старющим, вицвілим, сухим та зашкарублим, древнім здавався він тоді. Ось він повернувся до мене і сказав, наче про погоду чи про щось таке звичайне:

– Ось ви, либонь, знаєте про переселення душ, а чи доводилось вам чути, щоб тіла переміщувалися у інші часи?

Я сказав, що вперше про таке чую. Та це не справило на нього жодного враження, ніби я казав йому про погоду. Власне, він навіть не зауважив, чи відповів я йому щось, чи ні. На якийсь час запала тиша, а потім у неї ввірвався деренчливий голос нашого екскурсовода.

– Старовинна кольчуга, датована шостим століттям, часом короля Артура⁹ і його Круглого Столу. За переказами, вона належала серу Сеграмуру Спраглому. Зверніть увагу на округлий отвір зліва біля серця. Вважається, що це слід від кулі, залишений кимось із Кромвелівських¹⁰ солдатів, значно пізніше, адже у часи короля Артура вогнепальної зброї ще не знали.

Мій незнайомець посміхнувся. Посмішка його була якась нетутешня, такі посмішки вийшли з ужитку багато-багато століть тому:

– Ось і потрапили пальцем у небо, – пробурмотів він собі під носа, – я ж бачив, як це сталося. Ще б пак – я це зробив!

І, не давши мені часу оговтатися від чудернацьких слів, він десь пропав.

Увесь вечір я просидів біля комина, поринаючи в мрії про прадавні часи, доки дощ тарабанив у шиби, а вітер вив під карнизами. Час від часу я

³ Ворик – місто в Англії, адміністративний центр графства Ворикшир

⁴ Сер Бедивір – герой легенди про короля Артура, що доправив помираючого короля до Авалону.

⁵ Сер Бор де Ганіс – герой легенди про короля Артура, один з лицарів Круглого Столу. Племінник Ланцелота.

⁶ Сер Ланцелот – герой легенди про короля Артура, найвідоміший лицар Круглого Столу, коханець королеви Джіневри.

⁷ Сер Гелегед – герой легенди про короля Артура, найбільш добродійний лицар Круглого Столу, син сера Ланцелота та Еланії. Втілення Лицарських чеснот.

⁸ Круглий стіл – місце збору Артурових лицарів. Символ рівності й лицарських ідеалів.

⁹ Король Артур – легендарний король бритів, герой кельтських народних легенд і центральна дійова особа циклу лицарських романів Круглого Столу. Ймовірний прототип короля Артура жив у 6 ст. н. е.

¹⁰ Олівер Кромвель – англійський генерал (1599-1658).

навмання відкривав чудову книгу сера Томаса Мелорі¹¹, щоб насититися її пригодами та дивовижами, вдихнути аромат прадавніх імен, а тоді знову поринав у мрії. Майже опівночі я вирішив прочитати на ніч ще одну сторіночку й лягти спати. І ось що я прочитав:

Як сер Ланцелот здолав двох велетів і звільнив замок.

Тож заскочили його двоє велетів озброєних, у шоломах твердих та із довбнями велетенськими у руках. Сер Ланцелот тоді прикрився щитом і рубонув одного велетня мечем, аж голову йому одним махом стяв. Інший же велет, побачивши таку напасть, став тікати стрімголов, наляканий могутнім лицаревим ударом, а сер Ланцелот погнався за ним. Заніс меча славний лицар і розрубав велета від плеча навпіл. Увійшов тоді сер Ланцелот до замку і зустрів там тридцятьох панянок, а ті упали перед ним навколішки, дякуючи йому та Господові за порятунок.

– О, пане, – казали вони, – ми сім довгих літ були в'язнями цих велетів, мушили тут працювати, аби здобувати крихти їжі, а ми ж усі шляхетського роду! І нехай благословиться той день, коли ти, лицарю, з'явився на світ, бо вчинив ти подвиг ратний, нечуваний поміж світового лицарства. Всі ми благаємо, назви нам своє ім'я, щоб могли ми славословити його поміж друзів і рідних своїх.

– Чисті діви, – мовив на те лицар, – звуть мене Ланцелот Озерний.

Сказавши це, він покинув їх у руках Божих, скочив верхи й поїхав геть, через краї дикі й незнані, річки й долини зловісні й небезпечні. І нарешті доля зглянулася на нього й привела його до чистенького обійстя, де стрілася йому бабуся, що з радістю душею дала прихисток і нашому лицарю і його коневі. Вона відвела його на охайне горище, вікна з якого виходили просто на під'їзні ворота. Там сер Ланцелот зняв обладунки, поклав їх побіч себе і ліг спочити, але не спав. Аж ось від воріт почувся тупіт копит і відчайдушний грюкіт. Визирнувши з вікна, сер Ланцелот побачив у світлі місячного сяйва трьох вершників, що переслідували одного чоловіка. Усі троє переслідувачів напали водночас, але той один відбив їх удари.

– Клянуся, – промовив сер Ланцелот, – ось той лицар, котрому прийду на поміч, бо ж ніяк мені споглядати, як троє на одного напосіли. Тож як уб'ють його – й мене муситимуть убити теж.

З цими словами він вдягнув обладунки й виліз з вікна, прив'язавши до підвіконня простирадло, й долучився до нерівного бою.

– Агов, – закричав сер Ланцелот, – покиньте того бідолаху й спробуйте-но побороти мене!

І усі троє напасників залишили в спокої сера Кея (а то був сер Кей¹²) і наскочили на сера Ланцелота. Почалася тоді видатна битва, бо усі вони

¹¹ Томас Мелорі – англійський письменник (1417-1471), автор епопеї „Смерть Артура” на основі циклу легенд про короля Артура.

¹² Сер Кей – герой легенди про короля Артура, хвальковитий зведенюк Артура і його розпорядник.

спішилися і троє лицарів наскочили на Ланцелота з трьох боків. Коли ж сер Кей оговтався й кинувся на поміч Ланцелотові, той спинив його такими словами.

– Ні, пане, ні! Не потрібна мені допомога. Але так, як прийняли ви мою поміч, дозвольте мені й довершити почате і впорати цих трьох самотужки!

І сер Кей, на превелике задоволення лицаря, дозволив йому зробити, як він хотів, а сам лишився осторонь. Ще мить – і усі троє супротивників сера Ланцелота опинились долі, голосно стогнучи.

– О, пане лицарю, здаємося на милість вашу, бо ж немає рівного вам бійця!

– Коли так, – відповів на те сер Ланцелот, – то здавайтесь не мені, а панові Кею, бо лиш за його згоди подарую вам життя, й не інакше.

– Пане лицарю, – озвались переможені, – не належиться нам просити милості в пана Кея, бо ж хто, як не ми, загнали його сюди, і здолали б його, аби ти не прийшов йому на поміч.

– Що ж, – промовив сер Ланцелот, – про це раджу вам подумати, бо від цього залежатиме, жити вам, чи вмерти.

– Шляхетний лицарю! – загукали тоді вони. – Аби вирятуватися, ми ладні зробити усе, що накажеш!

– Тоді рушайте хутко, аби до Трійці встигли, – повів сер Ланцелот, – до двору короля Артура, а там станьте перед світлі очі королеви Джіневри¹³ й мовте їй, що сер Кей посилає вас до неї на службу.

На ранок сер Ланцелот прокинувся, коли сер Кей ще спав. Він одягнув Кеєві обладунки і взяв його щита, тоді пішов до стійла і випряг його коня. Затим попрощався з господаркою обійстя й вирушив у дорогу.

Прокинувшись, сер Кей зауважив, що сер Ланцелот вже відбув, а до того ще й узяв його обладунки й коня.

– Клянуся честю, – подумав він, – він рушить просто до Артурового двору, а що він на моєму коневі й у моїх обладунках, то відволіче на себе ворожих лицарів. Відтак – вберуся у його лати й матиму добру путь.

І сер Кей також залишив гостинне обійстя, подякувавши перед тим господарці...

Щойно я відклав книгу, як почувся стукіт у двері й до кімнати увійшов мій вранішній знайомець. Я запропонував йому сигару й припросив сідати. Потім почастував шотландським віскі, потім ще, і ще раз, сподіваючись, що він розповість мені щось цікаве. Після четвертої чарки напрочуд легко і невимушено він сам завів цікаву мені розмову.

Незнайомцева оповідь

¹³ Королева Джіневра – героїня легенди про короля Артура, його дружина і Ланцелотова коханка. Після смерті короля Артура пішла в монастир. Символ прекрасної, але невірної дружини, яка, однак, здатна на каяття.

Я американець. Народився й виріс у Гардфорд¹⁴, штату Коннектикут, просто над річкою, в селі. Я, самі бачите, Янкі з роду Янків, і крапка. Без усіляких сентиментальних витребеньок, чи, як то кажуть, ліричних нахилів. Мій татко був ковалем, дядечко – коней лікував, а я вже і того й того потроху. Отак воно було спочатку. Потім я подався на зброярний завод і вже там навчився своєму ремеслу, усьому, чому лиш можна там навчитись. Навчився клепати рушниці, револьвери, гармати, парові котли, ну і всіляку там машинерію. Що ж, міг я зробити усе, чого душі заманеться, що завгодно; а коли б ніхто раніше й не чув про якусь штуку, то й ту б я склепав, бо мені щось винайти було, як дурному з гори покотитись. Так я став на тому заводі за старшого, мав під собою тисяч двоє душ робочих.

Що ж, така людина, самі знаєте, постійно у всіх на оці. А маючи під рукою дві тисячі остолопів, хоч з кимось, та й зачепишся. Так і в мене було. Тож врешті й я догрався та й отримав на горіхи. Якось заходився я біля важіля з одним здоровилом, звався той Геркулесом. Тоді-то він і огрів мене по черепі, аж, здалося, кістки з обох боків посклалися до пари. Світ мені запався і я вже не чув і не знав нічого довгий час. Коли я розчовпався, то вже сидів під дубом на лужку, а довкола, куди око сяга, – чарівний нетутешній пейзаж. Я був сам. Ну, майже сам. Був іще чолов'яга на конику, наче щойно з якогось книжкового малюнку, і дивився він просто на мене. Вбраний був з голови до п'ят у старовинні лати з шоломом. Власне, шолом той радше подобав на бляшанку з прорізами. Мав він іще щита, і меч, і довжезного списа, а до того ще й кінь його був відповідно опоряджений і з лоба у того коня стирчав залізний ріг. А що вже стрічок зелених та червоних розвівалось за ним хмарою – аж до землі!

– Шляхетний пане, чи готові ви до герцю? – запитався він.

– До чого?

– Я питаю, чи ладні ви боронити свою вітчизну, честь своєї пані, чи...

– Та що ти причепився! – не стерпів я. – Ходи собі, вертай до свого цирку, або я донесу на тебе поліції.

І що ви думаєте він зробив? Від'їхав на півсотні ярдів¹⁵, а потім розвернувся і помчав на мене, прихилившись своєю бляшанкою до кінської гриви, прикрившись щитом і спрямувавши свого триклятого меча просто в мене! Я відчув, що пахне смаленим, тож не гаючись видряпався на дерево.

Відтак мій вершник вирішив, що, уникнувши поєдинку, я автоматично став його власністю. Мушу зізнатися, він знайшов чим підкріпити свою точку зору, тож я вирішив не надто йому суперечити. Ми уклали угоду за якою я зобов'язався йти разом з ним, а він пообіцяв не чіпати мене. Я зііз із дуба й ми рушили в дорогу. Мій переможець – верхи, а я пішки збоку. Ми собі любесенько

¹⁴ Гардфорд – місто в центральній частині штату Коннектикут (США), столиця штату і однойменного округу. Портове місто – стоїть на ріці Коннектикут. Засноване в 1633 році голландськими колоністами. Відоме своїми заводами з виробництва друкарських машинок, вогнепальної зброї, радіоелектроніки. Зараз у місті Гардфорд знаходиться бібліотека-музей Марка Твена.

¹⁵ Ярді – міра довжини, що дорівнює трьом футам або 91,4 см.

йшли вибалками та берегами струмків, яких я зроду не бачив. Ужє від цього я чувся децю спантеличеним, а до того, кругом і натяку не було на цирк чи щось до цирку подібне. Тоді я облишив думку про цирк і вирішив, що мій переможець заведе мене до якоїсь божевільні, але й божевільні я ніде не бачив. Я запитав його, чи далеко до Гардфорда. Він сказав, що вперше чує про таке місто. Збрехав, звісно, але я вирішив за краще погодитись. За якусь годину ми помітили місто у річковій долині. На пагорбі за містом височіла велична сіра фортеця з вежами та баштами, точнісінько така, як малюють у книжках.

– Бриджпорт¹⁶? – кивнув я вбік міста.

– Камелот¹⁷, – відповів вершник.

Мій знайомець почав уже засинати. Його голова похилилася на груди, а на вустах з'явилася уже описана мною нетутешня і жаліслива посмішка.

– Знаєте, – промовив він, – мені важко говорити. Але ходітьте до мене – я записав усе, зможете почитати, коли хочете.

І ми пішли до його кімнати.

– Спочатку це був просто щоденник, – провадив він, – та з роками він став затовстий, тож я зробив до нього палітурку і вийшла книга. Як же давно це все було!

Він вручив мені рукопис і тицьнув пальцем у одну зі сторінок на початку:

– Ось, починайте звідси, я вже розповів вам, що було доти.

Коли я зібрався вже йти і підійшов до дверей, він пробурмотів до мене крізь сон:

– Бувайте здорові, шляхетний пане...

В себе я вмостився біля комина й заходився розглядати щойно здобутий скарб. Першу частина фоліанту (і більшу частину) складали сторінки з грубого пожовклого від часу пергаменту. Я уважно оглянув першу сторінку й зауважив, що то був палімпсест¹⁸. Під вицвілими рядками мого янкі проглядалося древніше і значно каліграфічніше письмо. Я розібрав кілька речень латиною – вірогідно, то була якась монастирська легенда. Я знайшов місце, на яке вказав мені незнайомець, і заходився читати...

¹⁶ Бриджпорт – місто в штаті Коннектикут (США).

¹⁷ Камелот – місто, де знаходився палац і двір короля Артура. Ймовірно, розташовувався поблизу сучасного міста Ексетер, графство Девоншир (Англія).

¹⁸ Палімпсест – пергаментний рукопис, з якої стерто первісний текст і поверх нього написано новий.